

**NUMELE DE PLANTĂ *GRAȘIȚĂ*
(*PORTULACA OLERACEA*)
ÎN PRIMUL TRATAT ROMÂNESC DE MEDICINĂ
(*MEȘTEȘUGUL DOFTORIEI*)**

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

Apărut recent într-o ediție îngrijită de Lia Brad Chisacof, primul text de medicină de mari dimensiuni în limba română (MD), deși este o traducere din greacă, cuprinde un bogat material lexical românesc. Domeniul numelor românești populare de plante este, de pildă, bine reprezentat. Cartea oferă informații importante privitoare la frecvența utilizării multor denumiri și dă pentru unele din ele atestări mai vechi decât cele reținute în dicționare. Deși nu se cunoaște cu precizie nici data când a fost făcută și nici numele traducătorului, cercetările de până acum au condus la încheierea că provine din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea sau din primul deceniu al secolului al XIX-lea (Ursu 2006, Chivu 1980–1981, Chivu 2010/2015, Chisacof 2017)¹.

Din inventarul denumirilor plantelor de leac care apar cu mare frecvență merită să ne oprim asupra cuvântului *grașiță* (*Portulaca oleracea*). Propunându-și să menționeze numai primele apariții în text ale termenilor foarte frecvenți, Lia Brad Chisacof nu reține în *Indicele general* al ediției (MD: 899) decât cinci ocurențe, trei în primul tom (MD, I) și două în cel de al doilea (MD, II)². Am găsit în primul tom cuvântul de douăzeci de ori³. Planta este menționată atât în diete cât și ca remediu în tratarea a numeroase suferințe.

Exemple de împrejurări în care este prescrisă ca aliment cu virtuți terapeutice⁴: Pentru cel care are migrene, *mâncarea lui să fie puțină și răcoroasă ádică dă lăptuci, dă grașiță, de apă de orzu...* (MD, I: 196 / 26 r); tot contra durerii de cap este recomandat bolnavului *să bea apă de orzu, legumi răcoroase, grașățu, lăptuci și altele asemenea* (MD, I: 198 / 27r). *Pentru durere de capu din zeturile*

¹ Samarian 1938: 326 presupune că manuscrisul datează de la 1760 și e de părere că e vorba de o rânduire a tuturor cunoștințelor medicale de până atunci din cronici și pravile.

² Pentru structura celor două manuscrise formând un tot, vezi Ursu 2006:411, Chisacof 2017: 13 (cu bibliografie).

³ Pentru al doilea tom am folosit numai cele două trimiteri din indicele ediției.

⁴ Trimiterile le facem la pagina ediției și la pagina manuscrisului.

veninului [titlul unui capitol, MD, I: 199 / 27r], *trebuie toată dieta să fie umedă, mâncarea ... să fie umedă și bine mistuitoare, lăptuci, **grășăță**, pește măruntu...; să[-i] faci și ζουλάπιον de trandafir și de micșunele fiert cu sămânță de crastaveți, de **grășăță** ...* (MD, I: 199 / 27v). *Iar de au înfocare ochii, pisează αμάραντον și pune sau mănâncă-l, că și aceasta iaste de folos. Sau mănâncă **grășăță*** (MD, I: 285 / 65v). *Tămăduiri de ranele gurii* [titlul unui capitol, MD, I: 316 / 79r]: *la mâncarea lor [a copiilor] să puie din gutui și alte câte argăsescu: pere ... și altele, încă și din lăptuci și andidii și **grășăță** să amestece în bucatele lor, ádică când iaste rana înfocată și are volburare. Iar când pruncul încă nu poate mânca, trebuie doica să să hrănească cu astfel de dietă ...* (MD, I: 316 / 79r). *Pentru tămăduirea patimilor stomahului* [titlu de capitol, MD, I: 412 / 122v], *folosește a mânca și de tot felul de andidii și lăptuci, ádică salatră ori văratică ori iernatică ... Așâjderea și de tot felul de ștevi să puie în bucata lui, sau apa lor să bea, au **grășăță** des să mănânce* (MD, I: 416 / 124v). *Pentru tămăduirea trânjilor* [titlu de capitol, MD, I: 495 / 157r], [bolnavul] *să mănânce ... orez, fidea, tăiței și andidii, cicoare, **grășăță** și cele asemenea* (MD, I: 499 / 159r).

Ca remediu, în tratamentul multor feluri de boli: *La nebunia rea* [titlu de capitol, MD, I: 244], *folosește foarte ... să-i facă [bolnavului] udătură de micșunele uscate, ... flori de sanie, și de trandafir, foi de lăptuci, sămânță de macu, ... **grășăță** ... să-i ude capu* (MD, I: 247 / 48v). *Tămăduire pentru cea dinăuntru durere de urechi* [titlu de capitol, MD, I: 290]: *de se va întâmpla căldură de vara și simte multă arsură bolnavul să încălzească mult ... **grășăță** au tigvă cu unt de trandafir picând...* (MD, I: 292 / 69r). *Pentru broasca ce se numește supt limbă și pentru celelalte patimi și umflături ale limbii* [titlu de capitol, MD, I: 313], ***grășăță** amestecă în gură adeseori* (MD, I: 314 / 78v). *Între alte tămăduiri la dinți cu durere din fierbințeală* [titlu de capitol, MD, I: 318], *fierbe ... **grășăță** ... și cu zeama udă dintele* (MD, I: 318 / 80r). *Pentru înlăturarea durerilor de dinți, adu-i [bolnavului] cele ce scot și izgonescu durerea, zeamă fiartă de pătlagină sau de trandafir, de **grășăță** sau de andidie cu oțet* (MD, I: 322 / 81v). *Când sângerează gingiile ... să ... amestice **grășăță*** (MD, I: 328 / 84v). *Bun iaste și aceasta pentru tuse împreună și pentru răgușeală: să fierbi foi de **grășăță** și să le presari cu zahăr și să mănânci* (MD, I: 354 / 96r). *Tămăduire obștită la cei ce scuipă sânge* [titlu de capitol, MD, I: 381]: *strecoară zeama de **grășăță** verde și grasă și o fierbe cu îndoit zahar au cu miere curată. Iar de nu găsești **grășăță**, bună iaste și pătlagina. ... Iar din ape mai alese și mai de folos sânt acestea: de pătlagină, de macu sălbatic, de **grășăță**...* (MD, I: 381 / 108r); mai jos, în același paragraf: *pământ de baltă, ádică terra sigilata ... piseaz-o amestecată cu zeamă de rodii, iar de nu vei afla zeamă de rodii, pune-o într-atâta zeamă de **grășăță** stoarsă și îndulcește-o cu zahar, dă-i să bea* (MD, I: 382 / 108r). *Tămăduire la tot felu de scuipare de sânge* [titlu de capitol, MD, I: 382]: *folosește a mânca **grășăță** și zeama lor [sic!] să o bea îndulcită cu zahar* (MD, I: 383 / 109r); *Iar cel ce să rumpe [vasul de sânge], să lipește cu cele stifoase; stifoase sânt acestea: oțet bun, **grășăță** mănâcându-să și*

mustul ei bându-să (MD I: 384 / 109v). *Tămăduirea ofticii* [titlu de capitol, MD, I: 392]: *Încă și acestea minunat folosescu: puiatră roșie, ... sãmânță dă **grășăță** și cele asemenea* (MD, I: 395 / 114r). *Tămăduire la multe feluri de singope și leșânuri* [titlu de capitol, MD, I: 403]: *de va avea arsură la stomah, să puie și răcoroase, precum mustul de lăptuci ori de grașăță* (MD, I: 409 / 121r). *Tămăduirea sughiiării* [titlu de capitol, MD, I: 429]: *zeama de andidie dumesnică ... sãmânța de crastaveți ... precum și sãmânța de lăptuci și zeama de **grășăță** și însuși **grășăță** aceasta înăuntru în bucată mâncându-să* (MD, I: 430 / 130v). *Tămăduiri osebite la orice pricină dă sete* [titlu de capitol, MD, I: 441]: *Asemenea lucrează [taie setea] și sãmânța de lăptuci și de **grășăță** amestecându-să și bându-să; Iar când arde stomahul din sete de multă vreme, ajută zeama de rădăcină dulce bându-să și însuși rădăcina ei luându-să în apă și cu zeamă de **grășăță** amestecându-să* (MD, I: 441 / 135r). *Altă băutură de limbrici scoțătoare* [titlu de capitol, MD, I: 488]: *reventul să-l amesteci în apă de **grășăță*** (MD, I: 488 / 154v). *Tămăduirea trânjiilor* [titlu de capitol, MD, I: 495]: *sfarmă **grășăță** verde tare și pune-o la șazutu într-acestași chip, că ... minunat tămăduiește* (MD, I: 497 / 158r). *Doftoria boalei de rănichi și de puiatră* [titlu de capitol, MD, II: 569]: *din ierburi îi folosește [bolnavului] ... șteavie, **grașiță** și lăptuci, însă toate acestea fierte...* (MD, II: 580 / 58v); *să-l adăpăm [pe bolnav] cu ceale ce tâmpesc [= liniștesc, astâmpără] mușcarea umădăturilor celor iuți și sânt acest feliu: nalbă, cicloare, șteavie, **grașiță**, sâmburi de lubeniță și de castraveți* (MD, II: 581 / 58v).

Formulări ca *legumi răcoroase, **grășăță**, lăptuci și altele asemenea; să mănânce **grășăță** și cele asemenea; sãmânță dă **grășăță** și cele asemenea* lasă să se vadă faptul că *grașița* era un aliment specific pentru o anume dietă de ierburi proaspete cu puteri vindecătoare și un leac răspândit, însușiri cu care era bine cunoscută în epocă atât medicului, cât și bolnavului⁵.

Întâlnim o dată în text perechea sinonimică *grașiță, iarbă grasă*: *Tămăduiri ... a înecării* [titlu de capitol, MD, I: 340 / 89v]: *descojaște pelița au coaja cea din afara ierbii του τηλεφίου⁶, ce să zice franțozește fava grasă și latinește fabaria. Sau de **iarbă grasă** sau de **grășăță**, ádică foile lor să le descojăști și pune-le în apă de trandafir și ține câte o foaie pe limba ta, că să răcorește minunat* (MD, I: 344 / 91r).

Sinonimul *iarbă grasă* folosit singur are o frecvență mult mai scăzută decât *grașiță*: *când au umflătură ochii, pisează **iarbă grasă** și pune la ochi* (MD, I: 284 / 65r); *zeamă de **iarbă grasă** amestecă cu unt de trandafir și oțet și pică în ureche* (MD, I: 291 / 68v); [la durerea de dinți] *stoarce zeamă de **iarbă grasă** ... și să lege falca* (MD, I: 323 / 82v); *Pentru ruptură și crăpătură de buze ... să amestece untură de cerbu, au măduhă de bou cu **iarbă grasă** și cu trementină, să o puie* (MD, I: 348 / 94r). *La orice veche urdinare, aceasta iaste mai lăudat și lucrează cu mare folos: să pisezi bine **iarbă grasă*** (MD, I: 466 / 145r).

⁵ Pentru utilizarea în practica farmaceutică actuală a *grașiței*, în bună măsură în situații asemănătoare celor descrise în MD, vezi Alexan, Bojor, Crăciun 1991. Autorii folosesc, însă, numai sinonimul *iarbă grasă*. Cuvântul *grașiță* lipsește și la Simionescu 1973, unde apare tot *iarbă grasă*.

⁶ Nu am găsit sensul termenului grecesc în ediția de față.

Cercetat și din punctul de vedere al caracteristicilor dialectale, *Meșteșugul doftoriei* prezintă o serie de elemente aparținând graiurilor sudice (Ursu 2006, Chisacof 2017). Între aceste elemente se încadrează și cuvântul care ne interesează. DA s.v. înregistrează *grășiță* la Panțu, care face precizarea că e cunoscut în zona Craiovei (Panțu 1906: 116). Pe baza menționării cuprinzătoare în articolul respectiv a răspunsurilor la *Chestionarul* lui Hasdeu și pe baza bibliografiei dicționarului numind toate satele de la care s-au primit răspunsuri, se poate stabili răspândirea termenului: Dolj (*zamă de grășiță*, răspuns din satul Poiana, plasa Câmpul, fără dată, *iarbă pentru holeră*, răspuns din satul Căprieni, plasa Amaradia, 1884), Olt (Alimănești-Izvoarele, 1885), Teleorman (sat Caravanețu, plasa Călmățui, din 1885–1886); varianta *grășniță* în Teleorman (*o buruiiană*, sat Voivoda, plasa Marginea, fără dată). După cum se vede, cele mai vechi atestări stabilite de DA erau din 1884–1885.

TDRG² reține, de asemenea, ca primă atestare a termenului răspunsul din 1884 la *Chestionarul* lui Hasdeu și glosează cuvântul cu două sensuri diferite, cel botanic care ne interesează, despre răspândirea căruia nu dă informații, și un altul, anatomic, „Eierstock⁷ der Vögel” (= organul în care se formează ouăle la păsări; bot. partea de jos a pistilului cu semințele), specific Moldovei. În prima ediție găsim, însă, exclusiv sensul anatomic, despre care H. Tiktin însuși spune că circulă în Moldova și pentru care dă ca sursă o comunicare orală; Tiktin nu are numele plantei sau sensul botanic. Putem presupune că nu ar fi vorba despre un singur cuvânt având un sens botanic și altul anatomic, sensuri unificate în ediția lui Paul Miron, ci, mai probabil, de două omonime⁸. Termenul botanic, cu forma *grășiță* (cu -ă-), apare într-o lucrare recentă despre flora Moldovei, care, sub *Portulaca oleracea*, notează, în ordine, numai *iarbă grasă* și *grășiță*. Cum alte comentarii nu există este greu de înțeles dacă termenul este întâlnit pe teren (sunt notate județele Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea, Botoșani, Iași, Vaslui și Galați) sau este vorba de planta ca atare, al cărei nume există în lexicul botaniștilor care fac descrierea (Chifu, Mânzu, Zamfirescu 2006: 42). Trebuie observat că varianta cu -ă- este notată și de Pascu 1916: 256, care nu face mențiuni asupra răspândirii termenului.

MDA s.v. *grășiță* dă ca primă atestare ediția din 1929 a cărții lui Panțu, fără a reține atestările mai vechi din DA și din TDRG², și face pentru varianta *grășăț* un articol separat, glosând-o „mâncare de post”⁹.

Circulația cuvântului cu precădere în Oltenia de sud și de răsărit și în zona de sud a Munteniei, așa cum reiese din datele preluate în DA din *Chestionarul*

⁷ În dicționar apare forma Eierstock, în loc de Eierstock.

⁸ Trebuie, totuși, să atragem atenția că în Moldova găsim numele de persoană *Grășiță* al unui boier menționat într-un document de la 1517 (Hasdeu 1865: 29). Este greu de precizat dacă provine sau nu de la sensul cu care e glosat cuvântul la Tiktin. Numele de persoană apare și în alte documente moldovene, de la începutul secolului al XV-lea, al căror editor își explică, fără demonstrație, numele satului *Grăși* de la numele de persoană *Grășiță* (Constantinescu 1970: 335).

⁹ Pentru îndreptările care includ cuvântul la locul său sub numele plantei, aceasta fiind folosită ca aliment de post, vezi Loșonți 2007: 99.

Hasdeu, trebuie completată, cum demonstrează Loșonți 2007: 99, cu zona Gorjului: *ciorbă de grașăță* (satul Nedeia, răspuns obținut la *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi*, Cluj, 1937)¹⁰. În zona Horezu-Poenari din Comuna Valea Stanciului, Dolj, se află numele de moșie *Grășița*, atestat la 1912 și explicat din numele plantei (DTRO, 3)¹¹.

Se observă în Oltenia păstrarea obiceiului de a folosi grașița între felurile tradiționale de mâncare. În satul Desa din zona Calafatului, aproape de cotul Dunării, a fost relatată o rețetă de cum se prepară *zamă de grășiță* (TDO: 348)¹²; la fel, *ciorbă de grașăță* în Gorj. În trecut, putem atrage atenția și asupra păstrării altui tratament tradițional, frecvent menționat în *Meșteșugul doftoriei*, despre a cărui răspândire în Oltenia dă mărturie o poezie din ciclul *La Lilieci* de Marin Sorescu (Sorescu 2010: 43)¹³; este vorba despre vindecarea ochilor cu lapte de femeie¹⁴.

Cuvântul *grășiță* a fost reținut ca rar în DGDS, II: 135¹⁵. Frecvența cuvântului este, însă, greu de stabilit, atâta vreme cât pentru obținerea textelor nu au existat întrebări anumite despre numele de plante, despre numele de ierburi de leac, sau despre mâncăruri (altele decât cele care cer rețetele tradiționale de mămăligă, pâine, murături, preparate din carne de porc). Informații despre numele de plante apar sporadic în TDO și, după câte se pare, din inițiativa subiectului anchetat (într-un text despre cum sunt crescute curcile, informatorul enumeră plantele cu care sunt hrănite și în altul, despre călușari, aflăm care sunt plantele vindecătoare pe care călușarii le culeg la Rusalii, TDO: 243, 299).

Reținem, așadar, că *Meșteșugul doftoriei* împinge către începutul secolului al XIX-lea sau chiar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prima atestare a cuvântului *grășiță*, oferind un număr destul de mare de contexte în care apare, fapt care dovedește că termenul era bine cunoscut.

Alături de *grășiță*, apare în text o serie de elemente specifice sau frecvente în graiurile din Muntenia și mai ales din Oltenia: *lăptucă* (pl. *lăptuci*) „salată”¹⁶, termen cu care *grășiță* apare deseori asociat în diete sau tratamente; *miródie*¹⁷,

¹⁰ Termen specific Olteniei și după Scriban 1939/2013.

¹¹ DTRO, 3 trimite pentru atestare la Arhivele Statului Craiova, *Hotărnicii*.

¹² Vezi și Nițu 1996. Planta cu numele de *grășiță* sau de *iarbă grasă* e prezentă în descrierea florei de pe Valea Motrului (Costache 2011: 58).

¹³ Despre felul în care se fixează în limba poeziei lui Sorescu din *La Lilieci* obiceiurile, credințele și practicile populare străvechi specifice Olteniei, vezi Brâncuș 2014: 7-42.

¹⁴ Sunt tămăduite cu *lapte de țâță* (MD, I: 277 / 61v), sau cu *lapte de muiere* (MD, I: 279 / 62v, 285 / 65v, 287 / 66v, 290 / 68r, 291 / 68v, 312 / 77v), sau cu *lapte de muiere care au născut fecior* (MD, I: 286 / 66r) afecțiunile ochilor, ale urechilor, ale nasului.

¹⁵ Sursa pentru DGDS este textul din TDO.

¹⁶ *lăptuci* (MD, I: 196 / 26 r, 234 / 43r, 255 / 52v, 283 / 65r, 306 / 75r), *zeamă de lăptuci* (MD, I: 283 / 65r, 315 / 78v); *must de lăptuci* (MD, I: 409 / 121r, 439 / 134r, 441 / 135r); *sămânță de lăptucă* (MD, I: 283 / 65r, 430 / 130v).

¹⁷ *mirodii de frumos miros* (MD, I: 404 / 118v), *adu-i mirodii frumoase de multe feluri* (MD, I: 404 / 118v), *cu multe mirodii bucate* (MD, I: 416 / 124v), *mirodii cu miros bun* (MD, I: 419 / 125v), *pâine caldă care scoate abur și mirodie* (MD, I: 425 / 128r, 444 / 136r), *să se ferească de toate sărăturile ... cu multe mirodii* (MD, I: 498 (158v)). Vezi pentru răspândirea dialectală actuală în graiurile din sud DGDS, II: 325.

*salatră*¹⁸, *livej* „zeamă din borhotul de prune (folosită la murături)”¹⁹, *mereu* adj. „fără grabă, încet, domol”²⁰. Pot fi notate și rostiri specifice zonei Olteniei: *acoló*²¹, *ádică*²², *adoora* adverb „a doua oară”²³.

Termenul *grășiță* apare în MD, I, în transcrierea Liei Brad Chisacof, cu trei variante fonetice: *grășiță*²⁴, *grășâță*²⁵ și *grășâță*²⁶. De notat că din cele douăzeci de apariții, numai trei prezintă timbrul palatal al prepalatalei *ș*, în vreme ce celelalte au pronunțarea dură, care caracterizează sudul Olteniei²⁷.

Etimologia cuvântului nu este sigură. DA compară cuvântul românesc cu sb. *grășica* „vicia cracca” („măzărice”), explicat ca diminutiv al numelui *grah* „bob, mazăre” (în glosarea din DA). MDA consideră că este vorba de un împrumut din sârbă, dar forma cuvântului este greșit ortografiată: *grăznica*. În ediția lui Paul Miron a dicționarului lui Tiktin (TDRG²), atât pentru numele plantei cât și pentru denumirea anatomică este propusă comparația cu sb. *grășica*. H. Tiktin, care a notat numai sensul anatomic, a lăsat cuvântul fără etimologie (TDRG). Scriban 1939/2013 consideră că este un împrumut din sb. *grășica*.

Sensul etimonului din sârbă propus este depărtat de cel al cuvântului românesc, fapt evidențiat de DA, care se limitează la a compara cele două cuvinte. Între numeroasele derivate de la *gräh* „fasole, bob”, sb. *grasica* [sic!]²⁸ are și sensul „feluri de legume fierte” (Skok 1971, s.v. *grah*). Tomici 1998: 264 are *grășica* ca variantă pentru *grăhorica* (și *grahòrica*) „măzărice” (*Vicia sativa*), derivat de la *grăhor*, cu același sens; o altă variantă: *grăhorina*²⁹. Nu este lipsit de interes să

¹⁸ MD, I: 416 / 124v. Cunoscut în Gorj, Mehedinți, DGDS, III: 181.

¹⁹ *liveju* : [pentru] *tămăduirea sughițării*: *καστόριον πιασά* *să-l amestece cu liveju și să-l bea cel ce sughiță* (MD, I: 429 / 130r; și 437 / 133r, 439 / 134r, 440 / 134v). Azi, prin Mehedinți și Gorj, DGDS, II: 271.

²⁰ MD, I: 390 / 112r, 405 / 118v. DGDS II: 316 arată că *mereu* adj. este atestat în Gorj, Mehedinți, Dolj, Olt și rar în Vrancea, Argeș, Dâmbovița; în Mehedinți este notat și diminutivul *mereuț* cu varianta *mereor*.

²¹ MD, I: 440 / 134v.

²² MD, I: MD, I: 196 / 26 r, 210 / 32r, 231 / 42r, 234 / 43r, 273 / 60r, 281 / 64r, 344 / 91r, 382 / 108r, 416 / 124v.

²³ MD, I: 344 / 91v, 355 / 97r, 374 / 104v, 419 / 125v, 469 / 146r, 478 / 150r. Cuvântul lipsește din DGDS, unde se află numai adjectivul *adourat, adăorat* „căsătorit a doua oară”; „[părinte] vitreg”, în Mehedinți (DGDS I: 7, 8).

²⁴ MD, I: 196 / 26 r, 199 / 27v, 285 / 65v; MD, II: 580 / 58v, 581 / 58v.

²⁵ MD, I: 198 / 27r, 247 / 48v, 292 / 69r, 314 / 78v, 316 / 79r, 318 / 80r, 322 / 81v, 382 / 108r, 384 / 109v, 409 / 121r, 416 / 124v, 430 / 130v, 441 / 135r, 488 / 154v.

²⁶ MD, I: 199 / 27v, 395 / 114r. Forma cu *-ă-* și cu accentul pe sufixul *-iță* apare și la Pascu 1916: 256.

²⁷ Pentru repartiția dialectală a timbrului dur al prepalatalei *ș* în sudul Olteniei, ca în toată partea de sud-vest a Munteniei, vezi Brâncuș 1962/2008: 112. Observăm, totuși, pronunția cu *ș* dur în Gorj, menționată de Loșonți 2007: 99 și cea cu *ș* palatal în sudul Olteniei (TDO: 348).

²⁸ Forma *grasica* apare într-o lungă enumerare de derivate de la o bază *grăș-*, așa că ar putea fi o greșală de tipar.

²⁹ Derivatele corespunzătoare în bulgară: *грашѐць* și *грашок*, glosate „fasole mică, bob mic” (*малко грахъ*), derivate de la *грахъ* (Gerov 1895: 246).

aducem în discuție cuvântul albanez *grashinë* „Vicia faba, Vicia sativa”, răspândit atât în ghegă cât și în toscă, cu etimologie controversată. Este presupusă o posibilă origine slavă sau o contaminare cu familia unui cuvânt autohton, *groshë* „fasole”, *grozhël*, „Vicia sepium”³⁰ (Çabej 1996: 282³¹, 294). Sb. *grașica* nu a intrat în albaneză nici cu sensul de origine. Pe de altă parte, termenii slavi cu sensurile proprii nu au fost împrumutați în română. Ar putea fi reținut, însă, faptul că în limbile vecine cu spațiul slav de sud este probabilă răspândirea elementelor derivate de la *grah* și contaminarea lor cu elemente locale³².

O altă explicație consideră cuvântul *grașiță* format în română. CDDE nr. 749 derivă *grașiță* (*portulaca oleracea*), de la adjectivul *gras* și înregistrează în seria de derivate o altă denumire botanică, *grăscioară*, pinguicula alpina (pentru care vezi și Damé 1894). Alte nume de plante derivate de la adj. *gras* și de la verbul *a îngrășa*: *grașătoare* (fr. *sagine*, Damé 1894), *grășătoare*, *sagina procumbens*, *îngrășătoare* „mică plantă erbacee numită și *foaie groasă* cu frunze cărnoase și flori albastre-violete; numită și *foaie grasă*, pinguicula vulgaris”³³ (CADE; DA). Sinonime cu *grașiță* sunt *iarbă grasă*, *buruiană grasă* (M-ții Apuseni), *iarbă grasă de grădină*, *troscot gras* (Borza 1968: 136). *Grașiță* este explicat ca derivat cu sufixul *-iță* de la forma de pl. *grași* și de Pascu 1916: 255–256³⁴. Pentru explicația prin apropiere de *gras* sau derivare de la adjectiv un argument ar putea fi și exemplul din MD: *grașăță verde și grasă* (MD, I: 381 / 108r). Explicația lui Pascu, despre care arată că este preluată din dicționarul etimologic al lui Candrea și Densusianu, nu este admisă de Pușcariu 1925: 267, 268. S. Pușcariu consideră că derivarea de la radicalul formelor de plural a fost posibilă numai în cazurile în care sensul derivatului cuprinde în sine ideea pluralității. În cazul lui *grașiță*, improbabilă este și derivarea de la forma de plural masculin *grași*. Pușcariu explică și prin comparația cu sb. *grașica*, diminutiv din *grah*, explicație pe care, cum s-a văzut, o reține mai târziu în DA s.v.³⁵.

Dacă admitem derivarea de la adj. *gras*, materialul din *Meșteșugul doftoriei* oferă un exemplu care arată necesitatea adăugării unor criterii noi care să

³⁰ Pentru originea autohtonă a lui *groshë* vezi Çabej 1996: 294; lipsește, însă, la Demiraj 1997.

³¹ Pentru posibilitatea ca termenul albanez *grashinë*, cu varianta *groshinë*, să provină în sud din bulgară și în nord din sârbă vezi Svane 1992: 104.

³² Interesant ni se pare, de asemenea, exemplul din MD care ar putea explica contaminarea denumirii derivate în română cu cuvântul slav derivat de la termenul cu sensul „fasole”: ... *iarba tov телеφiov*, ce să zice franțuzește *fava grasă* și latinește *fabaria*. Sau *iarbă grasă sau grașăță*, adică foile lor să le descojăști și pune-le în apă de trandafir și ține câte o foaie pe limba ta, că să răcorește minunat (MD, I: 344 / 91r). Se observă că planta numită în română *grașiță* este prezentată ca având același efect terapeutic cu cea numită în franceză *fava* (= *fève* „fasole”).

³³ În franceză se numește *grassette*.

³⁴ După același model, *zămoșiță* de la pl. *zămoși* al adj. *zămos*, pentru că are fructele ca niște capsule zemoase (Pascu 1916: 256). Pascu nu amintește etimologia din CDDE. Observăm că *grașiță* nu apare în CADE pentru a verifica dacă explicarea ca derivat în română este păstrată de Candrea.

³⁵ Pușcariu nu discută și *zămoșiță*. Mulțumim doamnei Zamfira Mihail că ne-a atras atenția asupra studiului lui S. Pușcariu și ne-a pus la dispoziție extrasul.

amănunțească clasificarea numelor de plante în română pe care o propune Sanda Golopenția 2006; 168 ș.u. Sub criteriul percepției vizuale, pe lângă culoare și formă (a florii sau a frunzei), se poate lua în seamă aspectul dat de sevă și de prospețime; între numele de plante discutate în clasificarea Sandei Golopenția nu se află *iarbă grasă* și celelalte nume formate cu adj. *gras*, sau derivatele de la *gras* pe care le-am amintit și nici alte nume de plante din această categorie purtând nume legate de sevă (de ex. *zămoșiță*).

În concluzie, manuscrisul medical recent editat prezintă un material important de terminologie botanică românească populară și dialectală, oferă un număr mare de contexte de folosire a cuvintelor, pentru unele din ele, cum este *grășiță*, și consemnează atestări mai vechi decât cele cunoscute până acum și o frecvență mult sporită.

În ceea ce privește etimologia, împrejurările aflate în manuscris în care este folosită planta numită *grășiță* pot susține în parte atât explicarea ca împrumut, cât și aceea de derivat românesc.

BIBLIOGRAFIE

- Alexan, Bojor, Crăciun 1991 = Mircea Alexan, Ovidiu Bojor, Florentin Crăciun, *Flora medicinală a României*, vol. II, București, Editura Ceres.
- Borza 1968 = Al. Borza, *Dicționar etnobotanic, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, Editura Academiei Române.
- Brâncuș 1962/2008 = Gr. Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în *Limba română* XI, 3, p. 248–260, reluat în Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, II, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 108–119.
- Brâncuș 2014 = Gr. Brâncuș, *Expresie populară în ciclul „La Liliaci” de Marin Sorescu*, București, Editura Academiei Române.
- Çabej 1996 = Eq. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipërisë*, IV, Seit Mansaku și Anila Omari (eds.), Tirana.
- CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*. Ediție anastatică îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2010.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A–Putea)*, București, Socec, 1907–1914; ediție îngrijită, prefațată de Gr. Brâncuș, Pitești, Paralela 45, 2003, 2006.
- Chifu, Mânzu, Zamfirescu 2006 = Toader Chifu, Ciprian Mânzu, Oana Zamfirescu, *Flora și vegetația Moldovei (România)*, I. *Flora*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Chisacof 2017 = Lia Brad Chisacof, *Studiu filologic*, în MD, p. 13–52.
- Chivu 1980–1981 = Gheorghe Chivu, *Stilul celor mai vechi texte științific românești*, în *Limba română*, XXIX, nr. 2, p. 111–122, XXX, nr. 1, p. 45–60, nr. 2, p. 139–147, nr. 3, p. 221–231, nr. 5, p. 504–514.
- Chivu 2010/2015 = Gheorghe Chivu, *Alegerile lui Ippocrat. Considerații asupra vocabularului unui vechi text medical*, în *Analele Universității*

- „*Dunărea de Jos*” din Galați, XXIV, anul III, nr. 1 (3), p. 29–34, reluat în Gheorghe Chivu, *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 227–232.
- Constantinescu 1970 = D. Constantinescu, *Documente moldovenești din secolele XV–XVII*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, Iași, vol. 4–7, 1967, p. 335–352.
- Costache 2011 = Iulian Costache, *Flora și vegetația bazinului hidrografic inferior al râului Motru*, vol. I. *Flora*, Craiova, Editura Universitaria.
- DA = *Dicționarul limbii române*, Academia Română, sub conducerea lui S. Pușcariu (*A–C, D–DE, F–I, J–Lojniță*), București, 1913–1949.
- Damé 1893 = Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain – français*, București, Socec, 1893–1896.
- Demiraj 1997 = Bardhyl Demiraj, *Albanische Etymologien (Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz)*, Amsterdam – Atlanta, GA, Rodopi.
- DGDS = Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coord. Maria Marin, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. II, București, Editura Academiei Române, 2009.
- DTRO, 3 = *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, vol. 3, sub redacția lui Gh. Bolocan, Craiova, Editura Universitaria, 2002.
- Gerov 1895 = N. Gerov, *Rjačnik na blǎgarskyi jazyk*, I, Plovdiv, 1895.
- Golopenția 2006 = Sanda Golopenția, *Les noms de plantes en roumain – vers une typologie*, în *Revue roumaine de linguistique* LI, 1, p. 165–177.
- Hasdeu 1865 = *Archiva istorică a României. Colecțiune de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800*, tom. 1, partea 1, București, Imprimeria statului.
- Loșonți 2007 = Dumitru Loșonți, *Certitudini și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române, „Etymologica”, 26.
- MD = *Meșteșugul doftoriei. Primul tratat românesc de medicină. Ediția manuscriselor românești BAR nr. 933 și 4841*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, București, Editura Academiei Române, 2017.
- MD, I = *Meșteșugul doftoriei*. Tom I.
- MD, II = *Meșteșugul doftoricesc*. Tom II.
- MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I–II, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Nițu 1996 = Georgeta Nițu, *Elemente ale florei spontane utilizate în gospodăria țărănească din Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, 11, p. 151–166.
- Panțu 1906 = Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”.
- Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixe românești*, Edițiunea Academiei Române, București, Leipzig, Viena, Socec, Sfetea, Pavel Suru, Otto Harrassowitz, Gerold.
- Pușcariu 1925 = S. Pușcariu, *Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică. Del Homenaje a Menéndez Pidal*, Tomo III, Madrid, Imprinta de la Librería y Casa Editorial Hernando (S.A.) [extras].
- Samarian 1938 = Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I, 1382–1775, Călărași, Tipografia „Moderna”.
- Scriban 1939/2013 = Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești, etimologii, înțelesuri, exemple, citații, arhaisme, neologisme, provincialisme*.

- Ediție anastatică îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2013.
- Simionescu [1973] = Ion Simionescu, *Flora României*, ed. IV, București, Editura Albatros.
- Skok 1971 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Mirko Deanović, Ljudevit Jönké, Valentin Putanec (eds.), vol. I–IV, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umijetnosti, Zagreb, 1971–1974.
- Sorescu 2010 = Marin Sorescu, *La Lilieci* (I–III), ediție stabilită și îngrijită de Sorina Sorescu, prefață de Ion Pop, tabel cronologic de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Jurnalul Național.
- Svane 1992 = Gunnar Svane, *Slavische Lehnwörter in Albanischen*. Acta Jutlandica LXVIII. Humanities Series 67, Aarhus University Press, Aarhus.
- TDO = *Texte dialectale Oltenia* publicate sub redacția lui Boris Cazacu de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, 1967.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, II, București, 1911.
- TDRG² = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1986, vol. II.
- Tomici 1998 = Mile Tomici, *Dicționar sârb – român*, I, A–L, Savez Srba u Rumuniji, Timișoara.
- Ursu 2006 = N.A. Ursu, *Meșteșugul doftoriei, primul tratat de medicină în limba română, tradus din grecește de doctorul muntean Ștefan Vasile Episcopescu, între anii 1805 și 1817*, în *Limba română* LV, 5–6, p. 403–417.

**LE NOM DE PLANTE *GRAȘIȚĂ* (*PORTULACA OLERACEA*)
DANS LE PREMIER TRAITÉ ROUMAIN DE MÉDECINE
(*MEȘTEȘUGUL DOFTORIEI*)**

RÉSUMÉ

La récente édition critique du manuscrit *Meșteșugul doftoriei* (L'art de la médecine), due à Lia Brad Chisacof, offre un important lexique de médecine et de botanique populaire. Parmi les noms de plantes guérisseuses on trouve *grașiță* « pourpier, porcelane ». L'article met en évidence la haute fréquence dans le texte du mot considéré rare de règle et son attestation antérieure de quelques décennies à celle qu'on trouve dans les dictionnaires. À côté d'autres éléments lexicaux présents dans le texte, ce terme est caractéristique pour l'aire de sud du daco-roumain. L'étymologie reste controversée : emprunt au serbe, dérivé en roumain ou forme contaminée.

Mots-clés : lexique roumain botanique, populaire et dialectal, texte ancien.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române, București
Calea 13 Septembrie nr. 13